

АГУУЛГА

БҮЛЭГ 1. ЕРӨНХИЙ ХАНДЛАГА

[1.1 Хүн амын тооны өсөлт, өөрчлөлт](#)

[1.2 Хот, хөдөөгийн хүн амын харьцаа](#)

[1.3 Нийт өрхийн тоо, нэг өрхөд ногдох хүн](#)

[1.4 Хүн амын нас, хүйсийн бүтэц](#)

БҮЛЭГ 2. ХҮН АМЫН ЕРДИЙН ХӨДӨЛГӨӨН

[2.1 Төрөлт](#)

[2.2 Нас баралт](#)

[2.3 Гэрлэлт, цуцлалт, үрчлэлт](#)

БҮЛЭГ 3. ХҮН АМЫН ДОТООД ШИЛЖИХ ХӨДӨЛГӨӨН

[3.1 Хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний өнөөгийн байдал](#)

[3.2 Шилжин ирэлт](#)

[3.3 Шилжин явалт](#)

[3.4 Хүн амын цэвэр шилжих хөдөлгөөн](#)

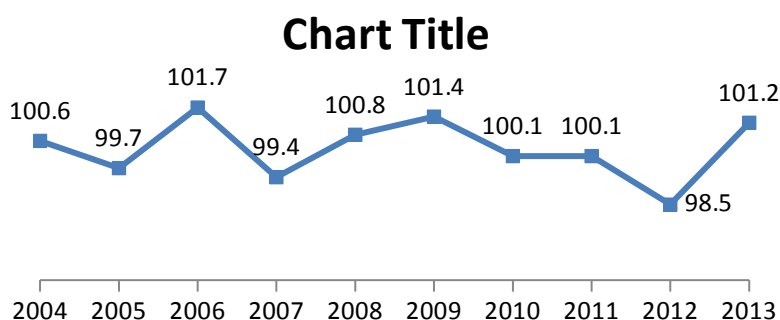
БҮЛЭГ 4. ДҮГНЭЛТ

БҮЛЭГ 1. ЕРӨНХИЙ ХАНДЛАГА

1.1 Хүн амын тооны өсөлт, өөрчлөлт

Өвөрхангай аймгийн хүн амын тоо 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар 111.8 мянга болж, өмнөх оныхоос 1.2 мянган хүн буюу 1.2 хувиар өссөн бол 2004 оныхоос 3.3 мян.хүн буюу 3.1 хувиар, 2008 оныхоос 1.4 мян.хүн буюу 1.2 хувиар тус тус өссөн байна. Хүн амын тоо 2004 оноос хойш өссөн хэдий ч өсөлтийн хурд тогтвортой байсангүй. Тухайлбал, хүн амын өсөлтийн хурд 2007-2009 хүртэл аажим өсч байснаа 2010 онд эргэн саарч, 2012 оноос өсч 2013 онд жилийн дундаж өсөлт 1.2 болсон байна.

ЗУРАГ 1.1. ХҮН АМЫН ДУНДАЖ ӨСӨЛТИЙН ХУВЬ 2004-2013 ОН

Хүн амын өсөлтөд төрөлт, нас баралт, гадаад шилжих хөдөлгөөн гэсэн хүн ам зүйн үндсэн гурван үзүүлэлт шууд нөлөөлдөг.

Сумдын хүн амын өсөлт, бууралтад хүн амын ердийн өсөлтөөс илүү механик өсөлтийн нөлөөлөл их хэвээр байна. Аймгийн төв болон УБ хот руу чиглэсэн шилжих хөдөлгөөний урсгал их байгаа нь Аймаг нийслэлийн хүн ам жил ирэх тусам хурдтай өсөх нөхцлийг үүсгэж байна.

Аймгийн нийт хүн амын 49.7 хувь нь эрэгтэйчүүд, 50.3 хувь нь эмэгтэйчүүд байна. Хүйсийн харьцаа буюу 100 эмэгтэйд ногдох эрэгтэйчүүдийн тоо 99 байна.

ЗУРАГ 1.2. ЭРЭГТЭЙ, ЭМЭГТЭЙ ХҮН АМЫН ХУВИЙН ЖИН 2013 ОН

1.2 Хот, хөдөөгийн хүн амын харьцаа

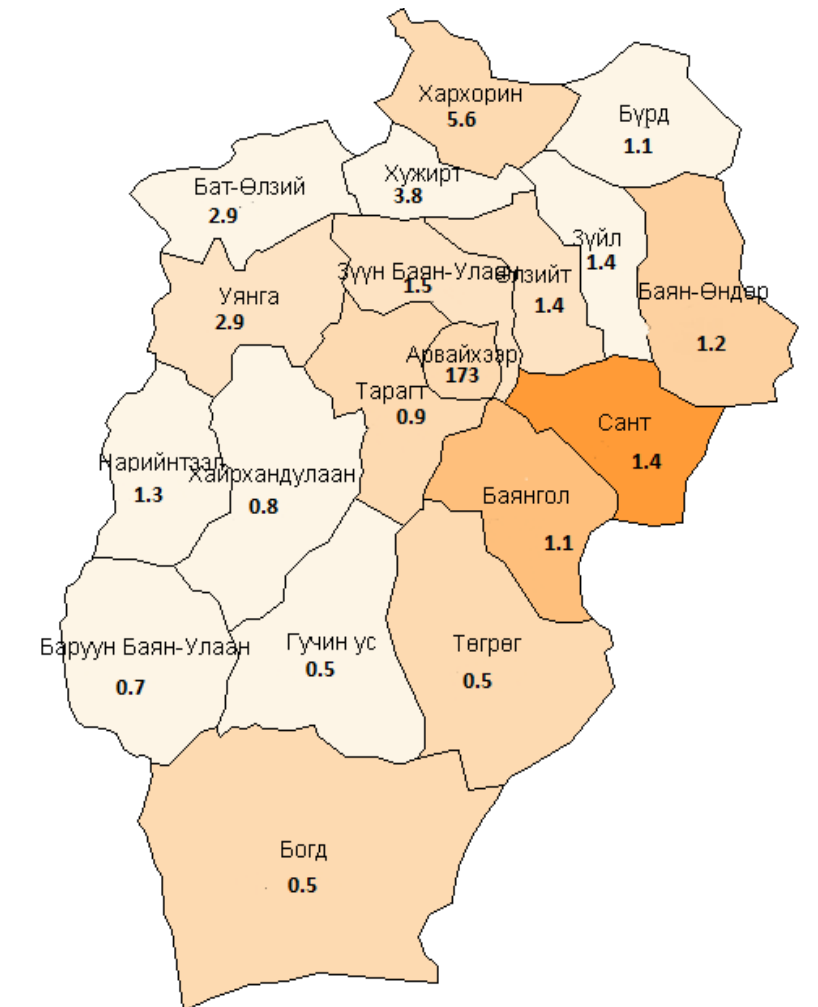
2013 оны эцсийн байдлаар Аймгийн нийт нутаг дэвсгэрт оршин суугаа хүн амын 54.8 хувь буюу 61.3 мянган нь сумын төвд амьдарч байгаагийн дотор Бат-Өлзий, Хархорин, Хужирт, Арвайхээр зэрэг сумдын хүн амын 51.0-оос дээш хувь нь сумын төвд оршин сууж байна. Харин бусад сумдын хүн амын 51.0-оос дээш хувь нь хөдөөд амьдарч байна. 2009-2013 онд дунджаар, нийт хүн амын 50.0 хувь нь сумын төвд амьдарч байна. (Хүснэгт 1.1).

ХҮСНЭГТ 1.1. ХОТ, ХӨДӨӨГИЙН ХҮН АМЫН ТОО, СУМААР 2010-2013 ОН

	2010		2011		2012		2013	
	Сумын төв	Хөдөө	Сумын төв	Хөдөө	Сумын төв	Хөдөө	Сумын төв	Хөдөө
		5648		5325		5342		5050
Бүгд	55640	0	58973	1	57114	7	61319	5
Баян - Өндөр	1855	2407	1016	3125	1130	2964	1188	2747
Бүрд	544	2497	535	2498	508	2510	614	2325
Бат - Өлзий	4091	2290	4616	2178	2401	4214	4718	2369
ББ- Улаан	595	2043	1308	1420	657	1931	701	1925
Баянгол	809	3614	776	3325	729	3238	712	3143
Гучин - Ус	710	1528	516	1720	509	1726	940	1243
Есөнзүйл	858	2384	858	2404	864	2388	859	2290
Өлзийт	560	2179	540	2068	723	1749	425	2006
ЗБ - Улаан	766	3400	837	3304	771	2963	745	3206
Богд	660	4703	1016	4330	801	4465	921	4370
Нарийнтээл	780	2939	896	2802	1093	2560	931	2634
Сант	666	2768	648	2495	676	2673	1136	2339
Тарагт	558	2714	734	2474	1178	1923	981	2133
Төгрөг	852	1914	767	1844	837	1940	1150	1562
Уянга	2895	6764	4703	4890	2964	6086	2861	6145
Хайрхандулаан	742	2731	637	2759	729	2568	1300	2038
Хужирт	2882	3929	2887	3847	2964	3786	3379	3234
Хархорин	9040	3893	8859	3754	8858	3743	9250	3319
Арвайхээр	25777	1783	26824	2014	28722	0	28508	1477

Сүүлийн жилүүдийн хот, хөдөөгийн хүн амын өсөлтийн чиг хандлагыг харахад нийт дүнд эзлэх сумын төвийн хүн амын хувийн жин нэмэгдэж, хөдөөгийн хүн амын хувийн жин буурах төлөвтэй байна. Энэ нь сүүлийн жилүүдэд малчдын тоо буурч байгаатай холбон авч үзэж болох юм. 2013 оны малчдын тоо 26254 болсон нь 2009 оныхоос 20.1 хувиар, 2010 оныхоос 14.7 хувиар, 2011 оныхоос 7.8 хувиар, 2012 оныхоос 1.6 хувиар буурсан нь аймгийн дотоод шилжих хөдөлгөөний урсгал гол төлөв төв, суурин газар руу чиглэж байгаатай холбоотой юм. Нэг хавтгай дөрвөлжин километр нутаг дэвсгэрт ногдох хүний тоо 2013 онд 1.8 болсон байна.

ЗУРАГ 1.3. ХҮН АМЫН НЯГТРАЛ, СУМААР 2013 ОН

Сумаар авч үзвэл Арвайхээр сум нь нийт нутаг дэвсгэрийн дөнгөж 0.3 хувийг эзэлдэг хэрнээ хүн амын нягтралаар хамгийн өндөрт орж байна. 2013 оны байдлаар Арвайхээр сумын нэг хавтгай дөрвөлжин километр нутаг дэвсгэрт 173 хүн ногдож байгаа нь өмнөх оныхоос 7 хүнээр нэмэгджээ. Бусад сумдын хүн амын нягтралыг харахад газар нутгийн хэмжээ, хүн амын тооноосоо шалтгаалан харилцан адилгүй, тухайлбал Хархорин, Хужирт, Уянга, Бат-Өлзий зэрэг сумдууд бусдаас хамгийн өндөр, Төгрөг, Богд, Гучин-Ус зэрэг сумдууд хамгийн бага буюу нэг хавтгай дөрвөлжин километр нутаг дэвсгэрт нэг хүрэхгүй хүн ногдож байна. Энэ нь мөн л хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний урсгал төврүү чигэлсэн байгааг илэрхийлж байна.

1.3 Нийт өрхийн тоо, нэг өрхөд ногдох хүн

2013 онд нийт өрхийн тоо 32.4 мянга болж 2010 оныхоос 0.1 хувиар буурсан байна. Нийт өрхийн 54.9 хувь нь сумын төвийн өрх, үлдсэн хувь нь хөдөөгийн өрх байна. Бат-Өлзий, Хужирт, Хархорин, Арвайхээр зэрэг сумдын сумын төвийн өрх нь хөдөөгийн өрхүүдээс илүү байхад бусад сумдуудын хөдөөгийн өрх нь сумын төвийн өрхүүдээс их байна.

Аймгийн дунджаар нэг өрхөд 3.4 хүн ногдож байгаа бөгөөд нэг өрхөд ногдох хүний тоогоор Бүрд,ББУлаан, Гучин-Ус, Богд, Арвайхээр зэрэг сумдууд аймгийн дунджаас өндөр буюу 3.6-3.9 хүн ногдож байгаа юм. (Хүснэгт 1.2).

ХҮСНЭГТ 1.2. ӨРХИЙН ТОО БОЛОН НЭГ ӨРХӨД НОГДОХ ХҮНИЙ ТОО, СУМААР 2010-2013 ОН

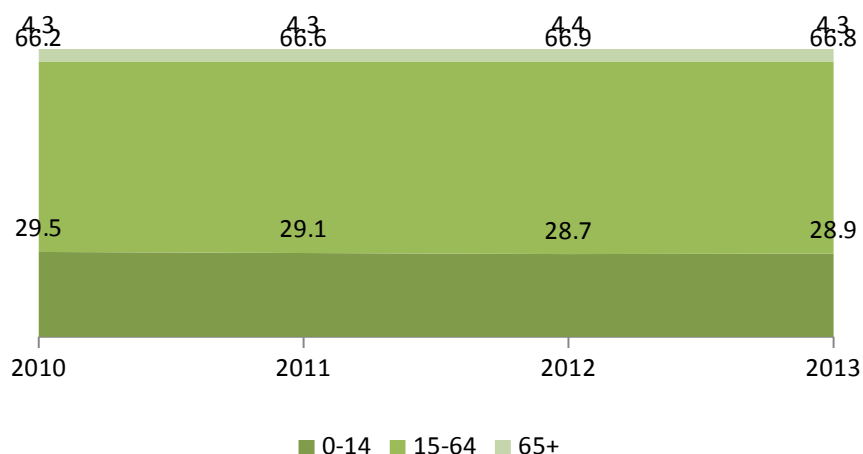
	2010	2011	2012	2013	Нэг хүнд ногдох хүний тоо
Бүгд	32646	32888	32072	32421	3.4
Баян - Өндөр	1260	1245	1219	1180	3.1
Бүрд	825	820	830	816	3.6
Бат - Өлзий	2103	2141	2087	2169	3.4
ББ- Улаан	704	707	680	686	3.7
Баянгол	1270	1171	1141	1114	3.0
Гучин - Ус	600	599	601	589	3.6
Есөнзүйл	962	921	918	907	3.3
Өлзийт	834	806	764	724	2.9
ЗБ - Улаан	1292	1264	1135	1188	3.1
Богд	1407	1407	1385	1398	3.8
Нарийнтээл	1040	1053	1008	984	3.4
Сант	1101	1089	961	1001	3.2
Тарагт	1024	998	981	994	3.0
Төгрөг	831	808	805	797	3.3
Уянга	2823	2784	2695	2657	3.2
Хайрхандулаан	1050	1033	1014	1032	3.2
Хужирт	1932	1887	1936	1920	3.4
Хархорин	3800	3726	3628	3625	3.3
Арвайхээр	7788	8429	8284	8640	3.9

1.4 Хүн амын нас, хүйсийн бүтэц

Хүн амын насны бүтцийг судлах нь тухайн улсын хүн ам зүйн түүхэн замналыг харах, одоогийн үйл явцыг үнэлж дүгнэх, цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлох бололцоо олгодгоороо ихээхэн ач холбогдолтой юм. Ингэснээрээ хүн амын нас, хүйсийн бүтцийн өөрчлөлтийн чиг хандлагыг харгалзан улс орныхоо нийгэм, эдийн засгийн урт, богино хугацааны бодлого хөтөлбөр боловсруулах үндэслэл болдог.

Хүн амын төрөлт, нас баралтын түвшингээс хамааран тухайн улсын хүн амын насны бүтэц өөрчлөгдөж байдаг. Хүн амын хэдэн хувь нь хүүхэд залуучууд, идэр насныхан, эсвэл хөгшчүүд байгаагаас хамааран үе үеийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хандлагад нөлөөлдөг. Тухайлбал, үйлдвэр уурхай, барилга, хөдөө аж ахуйн зэрэг салбарт ажиллах хүн хүчний нөөц хэр зэрэг байх, сургууль, эмнэлэг, үйлчилгээний байгууллагын хүчин чадал байршил ямар байх зэрэг нь хүн амын насны бүтцээс хамаарч зохицуулагддаг билээ. Нөгөө талаар хүн амын төрөлт, нас баралт, шилжих хөдөлгөөний чиг хандлага ч насны бүтцээс хамааралтай байдаг. Тухайлбал, хүн амын насны бүтэц идэрших хандлагатай болоход (хүн амд хөдөлмөрийн насны хүний эзлэх хувь нэмэгдэх үйл явц) цаашид хөдөлмөрийн насны эрэгтэй, эмэгтэй хүний онцлогийг харгалзан ямар төрлийн ажлын байрыг илүү хэрэгцээтэй болохыг тохируулах шаардлага гарна.

ЗУРАГ 1.4. ХҮН АМЫН НАСНЫ БҮТЭЦ, 2010-2013 ОН

2013 оны нийт хүн амыг насны бүлгээр авч үзвэл 28.9 хувийг 15 хүртэлх насны хүүхэд, 66.8 хувийг 15-64 насны хүн ам, 4.3 хувийг 65 ба түүнээс дээш насны өндөр настнууд эзэлж байна. Ерөнхийдөө хүн амын дунд хөдөлмөрийн насны хүн амын эзлэх хувь нэмэгдэж байгааг дээрх графикаас харж болно.

Нийт хүн амд хөдөлмөрийн насныхны эзлэх хувь өндөр байх үеийг “Хүн ам зүйн цонх” гэдэг. Энэ үед улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд хүн ам зүйн хүчин зүйл эергээр нөлөөлдөг. Хүн ам зүйн цонх нээгдсэн үед хүүхэд, залуучуудын боловсролын түвшинг дээшлүүлэх, мэргэжилтэй боловсон хүчнийг бэлтгэх урт удаан хугацааны бодлого хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлэн, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлсэн нөхцөлд ажиллах хүчний нөөц хүрэлцэхүйц байх нөхцөл бүрэлдсэн гэж ойлгож болох юм.

ХҮСНЭГТ 1.3. ХҮН АМЫН ТОО, ХҮН АМ ЗҮЙН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД, СУМААР, 2013 ОН

Сумын нэр	Хүн амын тоо	Хүн ам зүйн ачаалал	Хүйсийн харьцаа
Бүгд	111824	49.8	98.9
Баян - Өндөр	3935	53.6	101.6
Бүрд	2939	53.7	105.4
Бат - Өлзий	7087	53.3	99.5
ББ- Улаан	2626	55.3	97.6
Баянгол	3855	48.3	100.2
Гүчин - Ус	2183	52.9	97.6
Есөнзүйл	3149	50.6	102.5
Өлзийт	2431	52.1	101.9
ЗБ - Улаан	3951	46.1	102.8
Богд	5291	56.0	100.9
Нарийнтээл	3565	45.6	100.6
Сант	3475	54.2	101.4
Тарагт	3114	47.8	106.1

Төгрөг	2712	51.0	101.3
Уянга	9006	52.1	100.0
Хайрхандул аан	3338	46.2	101.8
Хужирт	6613	53.6	100.9
Хархорин	12569	46.2	100.5
Арвайхээр	29985	47.3	93.2

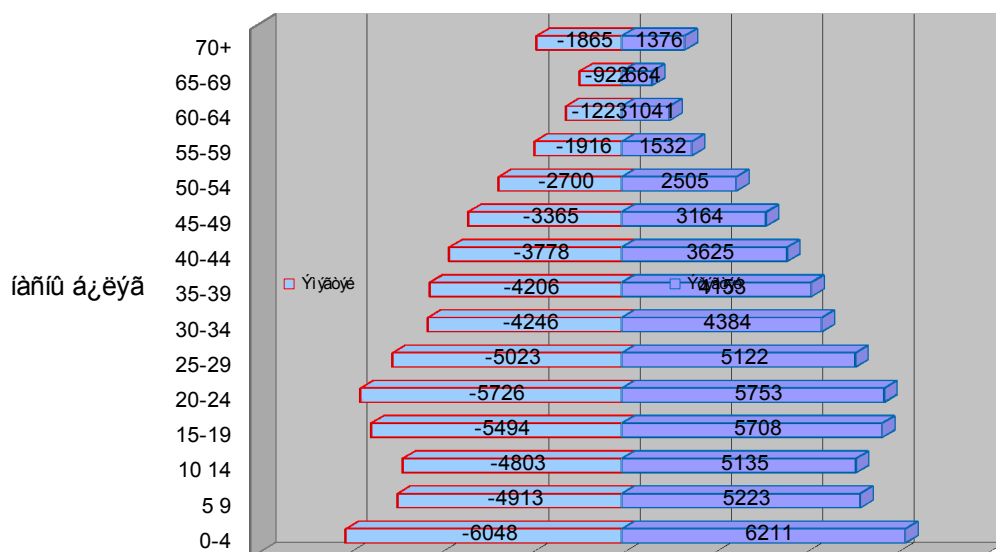
Өвөрхангай аймгийн хүн ам зүйн ачаалал 2013 онд хөдөлмөрийн насны 100 хүнд тэжээлгэгч 49 хүн ногдож байна. Амьдралд энэ үзүүлэлт тооцооноос нэлээд илүү байдаг. Тухайлбал, хөдөлмөрийн насанд байгаа үедээ 15-24 насныхан ихэнх нь боловсролоо ахиулах, мэргэжил эзэмшихээр суралцаж, тэжээлгэгч байдаг. Мөн хөдөлмөрийн насанд байгаа боловч жирэмсэн, бага насны хүүхэд, өндөр настанг асран хамгаалагч, хөгжлийн бэрхшээлтэй, ажиллах чадваргүй, эсвэл ажилгүйчүүд гэх мэт тэжээлгэгчдийн тоо өсдөг.

2013 онд хөдөлмөрийн насны хүн ам ихэнх хувийг эзэлж байгаа учир хүн ам зүйн ачаалал нилээд буурсан байна.

Сумдуудын хүн амын хүйсийн харьцааг харвал Баян-Өндөр, Бүрд, Есөнзүйл, Өлзийт, ЗБУлаан, Сант, Тарагт, Төгрөг, Хайрхандулаан зэрэг сумдад 100 эмэгтэйд 100-аас дээш эрэгтэй ногдож байгаа бол Бат-Өлзий, ББУлаан, Гучин-Ус, Арвайхээр зэрэг сумдад 100 эмэгтэйд 93-98 эрэгтэй ногдож байна.

Хүн амын нас, хүйсийн суваргаас харахад, дунд хэсгээрээ аажмаар өргөсч байгаа нь хүн ам идэрших хандлагатай байгааг харуулж байна. 2013 онд 0-4 насны хүн амын тоо 5-9 насны хүн амын тооноос их, харин 10-14 насны хүн амын тоо бага байгаа нь 1990 оноос хойш төрөлтийн түвшин эрс буурч байсныг харуулж байна.

ЗУРАГ 1.5. ХҮН АМЫН НАС, ХҮЙСИЙН СУВАРГА, 2013 ОН

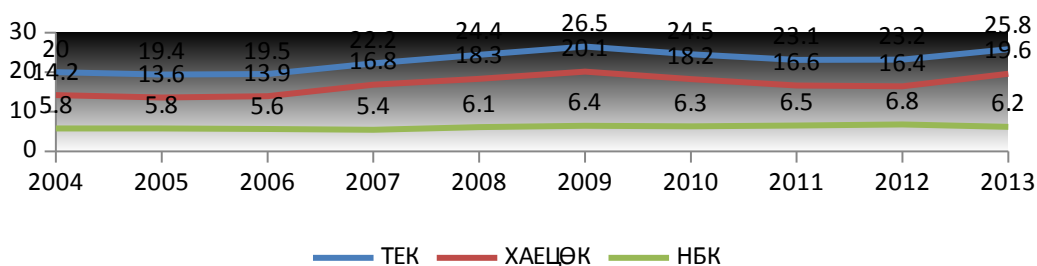

2006 оноос эхлэн төрөлт нэмэгдэж 2012 онд 1985 оны түвшинд хүрсэн нь суваргаас харагдаж байна. Түүнчлэн 20-29 насны хүн ам харьцангуй их, ерөнхийдөө хөдөлмөрийн насны хүн ам нэмэгдэж хүн ам зүйн цонхны үе үргэлжлэхийг суварга харуулж байна. Одоогийн 60-70 настай хүн ам нь 1945 оны дайны дараахан төрсөн хүүхдүүд юм.

БҮЛЭГ 2. ХҮН АМЫН ЕРДИЙН ХӨДӨЛГӨӨН

Сүүлийн 10 гаруй жилийн хүн амын цэвэр өсөлт нь Аймгийн хүн амын өсөлтөд нөлөө үзүүлсэн юм. Төрөлтийн ерөнхий коэффициент (ТЕК) 1990 оноос хойш эрчимтэй буурах хандлага ажиглагдаж 2004 онд 20.0, 2005 онд 19.4 болж буурч байсан хэдий ч 2006-2009 онд тогтмол өсч 2013 онд 25.8 болсон байна. Нас баралтын ерөнхий коэффициент 2013 он 6.2 болжээ.

ЗУРАГ 2.1. ТӨРӨЛТ, НАС БАРАЛТ, ЦЭВЭР ӨСӨЛТ 1000 ХҮНД НОГДОХООР, 2004-2013

2.1 Төрөлт

1990 оноос хойшхи хүн амын төрөлтийн эрчимтэй бууралтанд нийгэм, эдийн засгийн шилжилтийн байдал, 1989 оны сүүлчээр үр хөндөлтийг чөлөөтэй болгосон, эмэгтэйчүүд жирэмслэхээс сэргийлэх орчин үеийн арга хэрэгслийг хэрэглэж төрөлтөө зохицуулах болсон, гэрлэлтийн нас хойшилсон, цөөхөн ам бүлтэй байх сонирхолтой болсон, эмэгтэйчүүдийн боловсролын түвшин дээшилсэн зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлсөн юм. Гэсэн хэдий ч 2006 оноос эхлэн төрөлтийн түвшин нэмэгдэж эхэлсэн нь Хүүхдийн мөнгө хөтөлбөр, 18 нас хүртэлх хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж, Шинэ төрсөн хүүхэд хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж эхэлсэнтэй холбоотой.

ЗУРАГ 2.2. ТӨРӨЛТИЙН ТОО, сүүлийн 10 жилд хамгийн их бага оноор

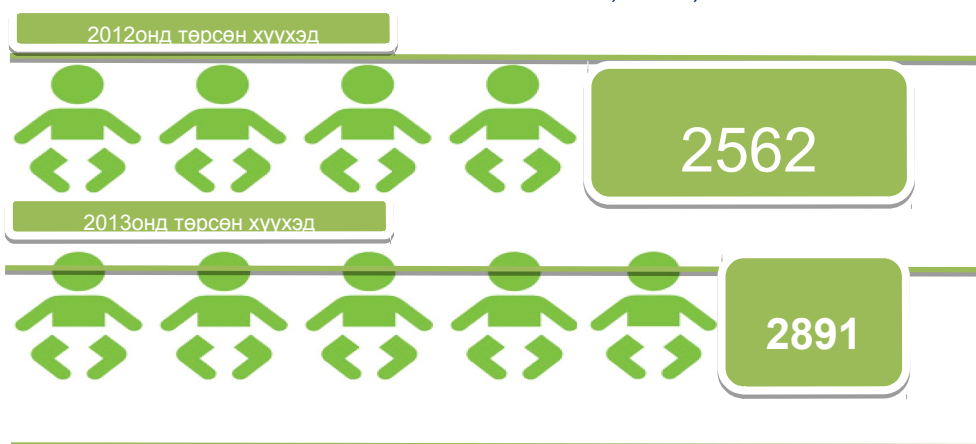

Төрөлтийн түвшин 2006-2009 онд нэмэгдэж, 1000 хүнд ногдох төрөлт 2009 онд 26.5 хүрч байснаа 2011 онд 23.1 болж буурсан ч 2012 онд 23.2 болж, 2013 онд 25.8 болж өмнөх оныхоос 2.6 пунктээр өслөө. Төрсөн хүүхдийн тоо 2013 онд 2891 болж

2012 оныхоос 12.8 хувиар өсч Аймгийн төрөлтийн тоог сүүлийн 10 жилээр харвал 2009 онд хамгийн өндөр төрөлттэй 2005 онд бага байна.

ЗУРАГ 2.3. ТӨРӨЛТИЙН ТОО, 2012, 2013 ОНООР

Төрөлтийн тоог аймаг, нийслэл, бүс нутгаар харвал Хангайн бүсийн төрөлт бусад бүсүүдээс их байна. Мөн Улаанбаатар хотын төрөлтийн түвшин Монгол Улсын нийт төрөлтийн түвшний 50.3 хувийг эзэлж байна. Нийт амьд төрсөн хүүхдийн 71.5 хувь нь хот суурин газарт төрсөн бол үлдсэн 28.4 хувь нь сумын төв, хөдөөд төрсөн байна.

ХҮСНЭГТ 2.1. ТӨРСӨН ХҮҮХЭД, ХҮЙСЭЭР, СУМААР

	Төрсөн хүүхэд		
	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй
	289		
Бүгд	1	1480	1411
Баян - Өндөр	93	48	45
Бүрд	66	29	37
Бат - Өлзий	192	97	95
ББ- Улаан	75	37	38
Баянгол	83	34	49
Гүчин - Ус	56	27	29
Есөнзүйл	81	44	37
Өлзийт	64	41	23
ЗБ - Улаан	118	66	52
Богд	140	71	69
Нарийнтээл	91	40	51
Сант	78	41	37
Тарагт	64	36	28
Төгрөг	74	40	34
Уянга	251	140	111
Хайрхандулаан	81	39	42
Хужирт	161	82	79
Хархорин	336	182	154
Арвайхээр	787	386	401

2.2 Нас баралт

Хүн амын нас баралтын түвшин 2012 онд 1000 хүнд ногдох нас баралт 6.8-д хүрсэн бол 2013 онд энэ үзүүлэлт 6.2 болж өмнөх оныхоос 0.6 пунктээр буурчээ. Сүүлийн 10 жилээр нас баралтын түвшинг харьцуулбал 2012 онд хамгийн их буюу 751 хүрч байжээ.

ЗУРАГ 2.4. НАС БАРАЛТЫН ТОО , сүүлийн 10 жилд хамгийн их бага оноор

Нас барсан хүний тоог сумаар үзвэл Уянга, Хужирт, Хархорин, Арвайхээр сумдад хамгийн их байна. Мөн нас барсан хүний 27.4 хувь нь аймгийн төвд, 72.6 хувь нь хөдөө сумдад нас баржээ. Нас баралтын хүйсийн харьцаа буюу 100 эмэгтэйд ногдох эрэгтэйчүүдийн нас баралтын тоог харвал аймгийн дундаж 163 байгаа нь эрэгтэйчүүд илүү нас барж байгаа нь дээрх хүснэгтээс харагдаж байна.

ХҮСНЭГТ 2.2. НАС БАРСАН ХҮН, ХҮЙСЭЭР, СУМААР

	Нас баралт			Нас баралт ын хүйсийн харьцаа
	Бү гд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	
	69			
Бүгд	4	431	263	163.9
Баян - Өндөр	25	18	7	257.1
Бүрд	14	8	6	133.3
Бат - Өлзий	33	23	10	230.0
ББ- Улаан	9	6	3	200.0
Баянгол	13	8	5	160.0
Гүчин - Ус	11	8	3	266.7
Есөнзүйл	22	14	8	175.0
Өлзийт	14	9	5	180.0
ЗБ - Улаан	24	17	7	242.9
Богд	39	24	15	160.0
Нарийнтээ л	24	17	7	242.9
Сант	17	13	4	325.0
Тарагт	17	11	6	183.3
Төгрөг	22	12	10	120.0
Уянга	60	41	19	215.8
Хайрханду лаан	25	15	10	150.0

Хужирт	54	34	20	170.0
Хархорин	81	50	31	161.3
	19			
Арвайхээр	0	103	87	118.4

2.3 Гэрлэлт, цуцлалт, үрчлэлт

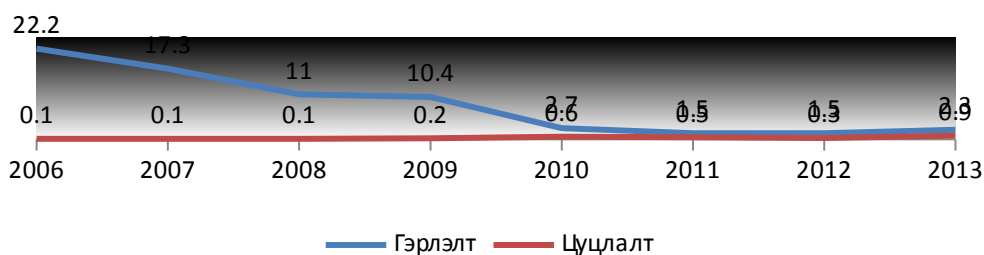
Нийт 261 хос 2013 онд гэрлэлтээ бүртгүүлж, 99 гэр бүл гэрлэлтээ цуцлуулж, 142 хүүхэд үрчлэгджээ. Гэрлэлт өмнөх оныхоос 32.5 хувь, гэр бүл цуцлалт 86.8 хувь, хүүхэд үрчлэлт 79.7 хувиар өссөн байна. 1000 хүнд ногдох гэрлэлт 2012 онд 1.8, 2013 онд 2.3 болж өмнөх оныхоос 0.5 пунктээр нэмэгдэж, гэр бүл цуцлалт 2013 онд 0.9 болж, өмнөх оныхоос 0.4 пунктээр өссөн байна. Гэрлэлтийн тоо нь 2006 онд хамгийн өндөр түвшинд буюу 2450-д хүрч байжээ.

ЗУРАГ 2.5. ГЭРЛЭЛТИЙН ТОО, сүүлийн 10 жилд хамгийн их бага оноор

1000 хүн амд ногдох гэрлэлт 2004 оноос өсөх хандлагатай болсон ба 2006 оноос эхлэн “Шинэ гэр бүл бологчид” хөтөлбөрийн хүрээнд шинээр гэр бүл бологчдод нэг удаагийн мөнгөн тэтгэмж олгож эхэлсэнтэй холбоотойгоор гэрлэлт нэмэгдэж 2006 онд 2450-д хүрсэн хэдий ч 2007 оноос тасралтгүй буурч 2013 онд 261 болжээ.

ЗУРАГ 2.6. 1000 ХҮНД НОГДОХ ГЭРЛЭЛТ, ЦУЦЛАЛТ, 2006-2013 ОН

ЗУРАГ 2.7. ЦУЦЛАЛТЫН ТОО, сүүлийн 10 жилд хамгийн их бага оноор

2013 онд 142 хүүхэд үрчлэгдсэний 63.4 хувь нь 3 хүртэлх насны, 17.6 хувь нь 3-6 насны, 6.3 хувь нь 7-9 насны, үлдсэн 12.7 хувь нь 10 ба түүнээс дээш насны хүүхдүүд байна.

ХҮСНЭГТ 2.3. ХҮҮХЭД ҮРЧЛЭЛТ, НАСНЫ БҮЛГЭЭР, СУМААР 2013 ОН

Сумын нэр	Бүгд	Хүүхдийн насны бүлэг			
		3 хүртэлх настай	3-6 настай	7-9 настай	10, түүнээс дээш настай
ДҮН	142	90	25	9	18
Баян-Өндөр	6	6	-	-	-
Бүрд	2	1	-	1	-
Бат-Өлзий	19	14	3	1	1
ББ-Улаан	3	1	1	-	1
Баянгол	5	3	1	-	1
Гучин-Ус	-	-	-	-	-
Есөнзүйл	2	1	1	-	-
Өлзийт	2	-	-	-	2
ЗБ-Улаан	8	6	1	-	1
Богд	7	5	1	-	1
Нарийнтээл	3	3	-	-	-
Сант	4	3	-	-	1
Тарагт	3	3	-	-	-
Төгрөг	7	5	1	1	-
Уянга	12	10	1	1	-
Хайрхандулаан	6	2	1	1	2
Хужирт	13	5	6	2	-
Хархорин	16	8	2	1	5
Арвайхээр	24	14	6	1	3

БҮЛЭГ 3. ХҮН АМЫН ДОТООД ШИЛЖИХ ХӨДӨЛГӨӨН

Хүн амын шилжих хөдөлгөөн нь төрөлт, нас баралтын нэг адил хүн амын өсөлт, өөрчлөлтийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд уугуул нутгийн хүн амын өөрчлөлтийг газар зүйн нэгжүүдээр тодорхойлж, хүн амын хөдөлгөөнийг судалдаг. Хүн амын зарим хөдөлгөөн нь түр зуурын байх буюу уугуул нутаг нь өөрчлөгдөхгүй байх тохиолдлыг шилжих хөдөлгөөнд тооцдоггүй. Иймд шилжих хөдөлгөөн нь тусгайлан тогтоосон засаг захиргааны болон газар зүйн нэгжүүдийн хооронд, түүнчлэн газар нутгийн байршлын /хот, хөдөө/ хувьд явагдах хүн амын суурьшлын өөрчлөлт юм.

Монгол Улсын “Иргэний бүртгэлийн тухай” хуулийн 25 дугаар зүйл, Монгол Улсын Засгийн газрын 2002 оны 214 дүгээр тогтоолоор батлагдсан журамд “Иргэн байнга оршин сууж байгаа засаг захиргааны нэг нэгжээсээ нөгөөд 180 хоногоос дээш хугацаагаар оршин суухыг бүрмөсөн шилжин суурьших, 180 хоног ба түүнээс доош хугацаагаар оршин суухыг түр шилжин суурьших гэнэ” гэж тодорхойлсон байдаг.

Монгол Улсад хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний асуудлыг Үндсэн хууль, Иргэний бүртгэлийн тухай, Засаг, захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай, Нийслэлийн эрх зүйн байдлын тухай болон бусад холбогдох хууль, түүнчлэн Засгийн газрын 2002 оны 214 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт иргэн шилжин суурьших хөдөлгөөнийг бүртгэх, мэдээлэх журам”, зэрэг хууль

тогтоомжоор зохицуулдаг. Дээрх эрх зүйн актуудаар хүн амын шилжих хөдөлгөөнийг зохицуулдаг ч аймагт шилжин суурьшигчдын нэлээд хэсэг нь журмын дагуу шилжиж суурьшаагүй, байнгын оршин суугчийн зөвшөөрөл, албан ёсны бүртгэлгүй хүмүүс байгаа юм.

3.1 Хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний өнөөгийн байдал

2013 оны жилийн эцэст 2919 хүн шилжин ирж, 5601 хүн шилжин явсан байна. Нийт шилжин ирсэн хүн амын 1410 хүн буюу 48.3 хувь нь Аймгийн төвд шилжин ирсэн байна. Мөн Бат-Өлзий суманд 138, Уянга суманд 234, Хархорин суманд 320 хүн шилжиж очсон байна. Шилжиж явсан хүн амын байдлаас харахад Хархорин сумаас 688, Хужирт сумаас 312, Уянга сумаас 526 хүн явсан нь бусад сумдаас өндөр байна.

ХҮСНЭГТ 3.1. ХҮН АМЫН ШИЛЖИЛТ ХӨДӨЛГӨӨН, 2004-2013 ОН

3.2 Шилжин ирэлт

2013 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт шилжин ирэгчдийн 48.3 хувь нь Аймгийн төвд шилжин иржээ. Хүн ам зүйн судалгааны шилжих хөдөлгөөнтэй холбоотой чухал үзүүлэлтүүдийн нэг нь шилжин ирэлтийн коэффициент юм.

ХҮСНЭГТ 3.2. ШИЛЖИН ИРСЭН ХҮНИЙ ТОО, ШИЛЖИН ИРЭЛТИЙН КОЭФФИЦИЕНТ, 2004-2013 ОН

Энэ үзүүлэлт нь 1000 хүнд ногдох шилжих хөдөлгөөнд оролцогчдын тоо бөгөөд 2004 онд 18.2, 2007 онд 18.0, 2008 онд 17.9, 2009 онд 17.9, 2010 онд 18.5, 2011 онд 12.8 болж буурсан бол 2012 онд 14.4, 2013 онд 26.1 болж өссөн байна (Зураг 3.2).

2013 оны жилийн эцсийн байдлаар шилжин ирсэн 2919 хүний 1410 хүн нь Аймгийн төвд шилжиж ирсэн байна. Аймгийн төвд шилжин ирэгчдийн тоо 2009 оноос жил дараалан өссөн бөгөөд бусад сумдад шилжин ирэгчид буурсан байна.

Шилжин ирэгчдийг сумаар авч үзвэл харилцан адилгүй байна. (Хүснэгт 3.1). Шилжин ирэгчдийн тоо 2013 оны байдлаар Бат-Өлзий, Богд, Уянга, Хайрхандулаан, Хархорин, Арвайхээр сумдад хамгийн их байна.

ХҮСНЭГТ 3.1. ШИЛЖИН ИРЭГЧИД, СУМААР 2004-2013 ОН

Сумын нэр	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ДҮН	1971	2660	2589	1973	1981	2004	2076	1433	1591	2919
Баян-Өндөр	52	-	380	-	8	26	11	2	8	15
Бүрд	6	12	35	16	16	27	44	18	2	51
Бат-Өлзий	92	65	48	76	76	80	92	38	23	138
ББ-Улаан	87	8	27	28	28	35	24	20	4	26
Баянгол	44	17	24	58	58	49	25	15	7	42
Гучин-Ус	51	38	77	34	34	50	20	19	22	26
Есөнзүйл	14	44	54	83	83	58	-	17	19	51
Өлзийт	16	7	63	86	86	56	37	33	43	55
ЗБ-Улаан	-	9	17	35	35	97	94	23	68	72
Богд	18	23	48	28	28	40	48	34	12	109
Нарийнтээл	7	3	15	10	10	51	66	32	22	43
Сант	19	16	23	78	78	31	49	8	7	33
Тарагт	4	-	21	33	33	60	65	70	26	95
Төгрөг	185	41	39	51	51	37	23	19	15	15
Уянга	166	265	178	152	152	117	84	69	67	234
Хайрхандулаан	69	160	81	74	74	103	78	28	24	127
Хужирт	41	82	69	96	96	83	114	66	74	57
Хархорин	63	391	277	78	78	88	168	142	94	320
Арвайхээр	1037	1479	1113	957	957	916	1034	780	1054	1410

3.3 Шилжин явалт

2013 оны жилийн эцэст 5601 хүн байнга оршин суудаг засаг захиргааныхаа нэгжээс шилжин явсан байна. Хүн ам зүйн судалгааны шилжих хөдөлгөөнтэй холбоотой чухал үзүүлэлтүүдийн нэг нь шилжин явалтын коэффициент юм. Энэ үзүүлэлт нь 1000 хүнд ногдох шилжин явагчдын тоо бөгөөд 2013 оны эцэст 1000 хүн тутмын 50 нь байнга оршин сууж байсан засаг захиргааны нэгжээсээ шилжин явсан нь 2004 оныхоос 10.8 пунктээр, 2010 оныхоос 16.4 пунктээр, 2012 оныхоос 22.2 пунктээр тус тус өссөн байна.

ЗУРАГ 3.3. ШИЛЖИН ЯВСАН ХҮНИЙ ТОО, ШИЛЖИН ЯВАЛТЫН КОЭФФИЦИЕНТ, 2004-2013 ОН

ХҮСНЭГТ 3.2. ШИЛЖИН ЯВАГЧИД, СУМААР, 2004-2013 ОН

Сумын нэр	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ДҮН	4263	3323	2702	3415	2522	3454	3785	4821	3089	5601
Баян-Өндөр	46	53	32	-	20	96	108	172	87	246
Бүрд	127	72	63	40	105	112	95	85	43	176
Бат-Өлзий	118	87	91	115	65	93	129	88	30	126
ББ-Улаан	41	148	97	64	74	74	40	90	58	93
Баянгол	135	124	50	32	59	28	139	214	133	198
Гучин-Ус	73	88	84	106	87	52	145	63	47	113
Есөнзүйл	251	119	119	74	92	111	-	170	103	213
Өлзийт	163	165	75	91	72	99	92	220	66	231
ЗБ-Улаан	236	322	156	129	173	126	208	132	161	273
Богд	154	296	245	148	188	114	177	186	95	258
Нарийнтээл	143	114	67	47	63	62	130	100	87	215
Сант	74	95	82	153	68	128	154	167	116	159
Тарагт	46	61	117	87	25	216	67	179	157	129
Төгрөг	45	175	96	57	95	65	100	173	36	132
Уянга	91	132	94	107	149	242	230	214	220	526
Хайрхандулаан	20	333	117	72	116	108	151	167	119	164
Хужирт	318	328	177	178	204	204	235	242	174	312
Хархорин	1149	36	194	989	42	279	314	385	292	688
Арвайхээр	1033	575	746	926	825	917	127	177	4	1065
							1	4	1065	1349

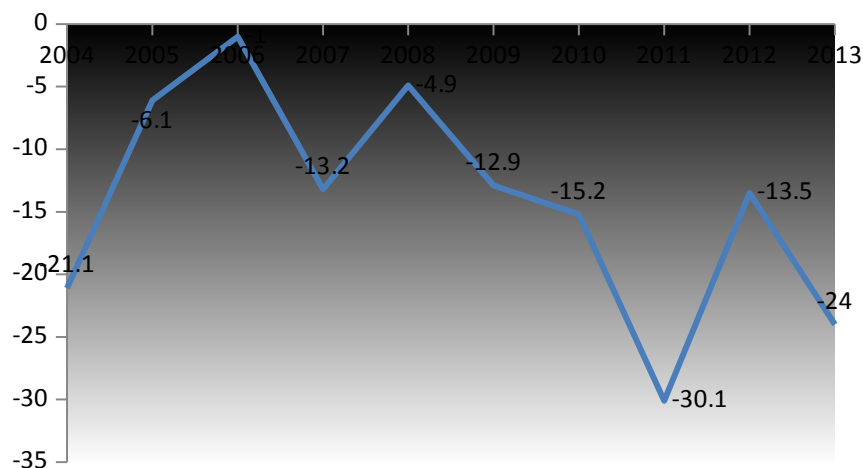
Нийт шилжин явагчдын 24.1 хувь нь Арвайхээр, 12.3 хувь нь Хархорин, 9.4 хувь нь Уянга, 5.6 хувь нь Хужирт сумаас шилжин явагчид эзэлж байна. (Хүснэгт 3.2).

3.4 Хүн амын цэвэр шилжих хөдөлгөөн

Шилжих хөдөлгөөний гол үзүүлэлт болох цэвэр шилжих хөдөлгөөний талаар энэ бүлэгт авч үзлээ. Шилжих хөдөлгөөний цэвэр коэффициент (ШХЦК) нь шилжин ирэлт

болон шилжин явалтын коэффициентуудын ялгавраар илэрхийлэгдэнэ. ШХЦК нь 2004 онд -21.1 байсан бол 2013 онд -24.0 болсон байна.

ЗУРАГ 3.4. ШИЛЖИХ ХӨДӨЛГӨӨНИЙ ЦЭВЭР КОЭФФИЦИЕНТ, 2004-2013 ОН

Дотоод шилжих хөдөлгөөний хувьд ШХЦК нь 0 гарах ёстой байдаг хэдий ч иргэний бүртгэлийн явцад хугацааны зөрүүтэй байдлаас шалтгаалан энэ үзүүлэлт 0 гарах нь ховор байдаг. Эндээс үзэхэд 2013 онд шилжин явалт нь шилжин ирэлтээс их байгаа нь уугуул нутгаасаа шилжсэн бүртгэл хийлгэсэн иргэд их байгааг харуулж байна.

БҮЛЭГ 4. ДҮГНЭЛТ

Аймгийн хүн амын тоо 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар 111.8 мянга болж, өмнөх оныхоос 1.2 мянган хүн буюу 1.2 хувиар өслөө. Хүн амын 49.7 хувь нь эрэгтэйчүүд, 50.3 хувь нь эмэгтэйчүүд юм. Хүйсийн харьцаа буюу 100 эмэгтэйд ногдох эрэгтэйчүүдийн тоо 99 байна.

Аймгийн хэмжээнд 2013 оны байдлаар 32.4 мянган өрх, түүний 54.9 хувь нь сумын төвд, 45.1 хувь нь хөдөөд байгаа бөгөөд аймгийн дунджаар нэг өрхөд 3.4 хүн ногдож байна.

Төрсөн хүүхдийн тоо 2013 онд 2891-д хүрч өмнөх оныхоос 12.8 хувиар өссөн байна. Аймгийн хүн амын төрөх үеийн хүйсийн харьцаа 100 охинд ойролцоогоор 105 хөвгүүн ногдож байна. Энэ онд 1000 хүнд ногдох нас баралт 6.2 болж, өмнөх оныхоос 0.6 пунктээр буурчээ.

Нийт 261 хос 2013 онд гэрлэлтээ бүртгүүлж, 99 гэр бүл гэрлэлтээ цуцлуулж, 142 хүүхдийг үрчилж авчээ. Гэрлэлт өмнөх оныхоос 32.5 хувь, гэр бүл цуцлалт 86.8 хувь, хүүхэд үрчлэлт 79.7 хувиар өссөн байна. 1000 хүнд ногдох гэрлэлт 2010 онд огцом буурч, 22.2-оос 2.7 болсон бол 2013 онд 2.3 болж өмнөх оныхоос 0.8 пунктээр нэмэгдэж, гэр бүл цуцлалт 2013 онд 0.9 болж, өмнөх оныхоос 0.6 пунктээр өссөн байна. Гэрлэлтийн тоо нь 2006 онд хамгийн их буюу 2450-д хүрч байсан бөгөөд энэ нь тэр үеийн шинэ гэр бүлд мөнгөн тэтгэмж олгохтой холбоотой нэмэгдэж байсан билээ.

